

KOMPARATIVNA STUDIJA O POPULACIJI OSOBA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU, ŠKOLSKOM SISTEMU I OBRAZOVANJU DEFELTOLOGA U SOCIJALISTIČKIM ZEMLJAMA¹

Christa Theiner

Sektion Rehabilitationspädagogik
und Kommunikationswissenschaft
der Humboldt-Universität zu Berlin

Pregledni članak
UDK: 376.1
Prispjelo: 27. 05. 1986.

SAŽETAK

Prikaz o populaciji osoba s teškoćama u razvoju, za njih organiziranom školstvu i obrazovanju defektologa odnosi se na Čehoslovačku, Mađarsku, Poljsku, Njemačku Demokratsku Republiku i Sovjetski Savez. Budući da u defektologiji u tim zemljama ne postoji jedinstven sustav pojmova, u članku je prvo definirano jedinstveno nazivlje.

Osnovno zajedničko polazište defektologije u analiziranim zemljama je da je biološka osnova bitna determinanta za razvoj čovjeka, ali da odlučujuće uvjete za taj razvoj treba tražiti u socijalnoj okolini. Od kvalitete socijalnih uvjeta zavisi hoće li organska definicijencija prijeći u teškoću u razvoju ili ne.

Pregled razvrstavanja osoba s teškoćama u razvoju pokazuje da se u osnovi razlikuju iste kategorije u svim zemljama, iako postoje i razlike koje se detaljno obrazlažu.

U članku se dalje analizira sustav ustanova za osobe s teškoćama u razvoju, te se zaključuje da u načelu postoje jednake vrste škola za djecu s teškoćama u razvoju. U svim je zemljama također nepodijeljeno zastupljeno shvaćanje da specijalne škole trebaju polaziti samo oni učenici koji pod uobičajenim uvjetima ne mogu napredovati u redovnoj školi. Također se javljaju i nastojanja da se djecu s lakšim oblicima hendikepa ostavi u redovnoj školi uz izvanrednu pomoć defektologa, kao i da se rehabilitirani integriraju.

Obrazovanje defektologa u svim spomenutim zemljama je na visokoškolskoj razini, a tradicionalno uvjetovano defektolozi se uglavnom obrazuju za odgovarajuće kategorije djece s teškoćama u razvoju, jedino u novije vrijeme iznimka u tom je u Čehoslovačkoj.

---

¹ NAPOMENA PREVODIOCA: U originalnom tekstu ne rabe se nazivi defektolog i defektologija, nego "pedagog za oštećene" (Padagoge für Geschädigte), odnosno "pedagogija oštećenih" (Padagogik Geschädigter). Dalje naziv "oštećeni" (Geschädigte) zamijenjen je kod nas uobičajenim – "osobe s teškoćama u razvoju", kao što su i "upadljivi ponašanjem" (Verhaltensuffällige) prevedeni kao osobe s poremećajima u ponašanju. Na taj je način tekst vjerojatno postao lakši za praćenje, ali ipak pri čitanju treba respektirati činjenicu da naziv uobičajen u jednoj sredini nema isto značenje i u drugoj, na što i autorica u tekstu na više mjesta upozorava. Čini se ipak da najveće razlike u sadržaju postoje kod naziva osobe s poremećajima u ponašanju (Verhaltensauffällige), koji osim značenja koje mu se pridaje u našoj defektološkoj teoriji i praksi, npr. u Sovjetskom Savezu, razumijeva i djecu usporena kognitivnog razvoja, a u Njemačkoj Demokratskoj Republici pod tim se nazivom misli samo na djecu s neurofiziološkim uvjetovanim odstupanjima u ponašanju.

1. UVODNE NAPOMENE

Ovaj se članak osniva na rezultatima istraživanja koja su provedena u okviru istraživačke grupe koja je radila na projektu Osnove teorije o komparativnoj rehabilitacijskoj pedagogiji. On sadrži bitne aspekte jedne opširnije studije o ovoj problematici koja je razrađena u okviru suradnje između Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Sekcije za rehabilitacijsku pedagogiju i komunikacijsku znanost Humboldtova sveučilišta u Berlinu.

Komparativna studija odnosi se na Čehoslovačku, Mađarsku, Poljsku, Njemačku Demokratsku Republiku i Sovjetski Savez. O izboru zemalja odlučila je dostupna literatura kao i ona koja je u okviru našeg istraživačkoga rada već bila obrađena (1) (2). Prikazi o populaciji osoba s teškoćama u razvoju, školstvu za njih i o obrazovanju defektologa slijedi u komparativnom prikazu. To zahtijeva neka terminološka određenja, budući da u defektologiji u tim zemljama ne postoji jedinstven sustav pojmova. U pojedinim su zemljama pretežno različiti nazivi u upotrebi. Pri primjeni istih termina može se opaziti da se oni razlikuju po svom opsegu i onom što izražavaju. To su uzrokovali mnogi faktori, kao što su, npr.: povijesni razvoj prakse i znanosti, nacionalne tradicije, osobitosti jezika, i, ne na posljednjem mjestu, razvojni stupanj našeg mladog znanstvenoga područja koje se još nalazi u fazi izgrađivanja.

Za komparativni prikaz raznoliki će nazivi s nacionalno različitom jezičnom u potrebom biti obuhvaćeni jedinstvenom radnom terminologijom. To iziskuje određivanje radnih naziva.

Primjenjivat će se ovi radni nazivi:

Osobe s teškoćama u razvoju

- osobe koje imaju neko oštećenje tako da uobičajene pedagoške mjere nisu dovoljne, pa nužnima postaju defektološki postupci.

Za pojedine kategorije osoba s teškoćama u razvoju koristit će se ovi radni nazivi:

– slijepi
– slabovidni } osobe s oštećenjima vida

– gluhi
– nagluhi } osobe s oštećenjima sluha

- osobe s oštećenjima govora
- osobe s tjelesnom invalidnošću
- osobe s kroničnim bolestima
- osobe s mentalnom retardacijom
- osobe s poremećajima u ponašanju, defektologija

– oznaka za znanost o razvitku te odgoju i obrazovanju osoba s teškoćama u razvoju

defektolog

- stručnjak za odgoj i obrazovanje osoba s teškoćama u razvoju (može se odnositi na odgajatelja predškolske djece, nastavnika, odgajatelja)

obrazovni sustav za osobe s teškoćama u razvoju

- oznaka za sve institucije za odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju

ambulantne ustanove za osobe s teškoćama u razvoju

- radni naziv za institucije u kojima osobe s teškoćama u razvoju, izvan nastave, dobivaju specifičnu pedagošku pomoć u suradnji s medicinskim ustanovama

teškoća u razvoju

- psihofizičko stanje individue koje štetno utječe na razvoj njegove ličnosti i njegovu socijalnu efikasnost

Tamo gdje će se primjenjivati izvorni nazivi određene zemlje, stavljat će se u navodne znake.

2. POPULACIJA OSOBA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I NJIHOV ŠKOLSKI SUSTAV

Osobe s teškoćama u razvoju u socijalističkim zemljama uživaju jednaka osnovna prava kao i ostali. S obzirom na mogućnosti razvoja njihove ličnosti u tim se zemljama zastupa marksističko–lenjinističko shvaćanje o dijalektičkom jedinstvu biološkog, psihičkog i socijalnog. To se, između ostalog, vidi i u tom što se već pri nastanku nekog oštećenja upućuje na uzajamno djelovanje spomenutih faktora. Suglasno se smatra da uvjet za nastanak teškoće u razvoju čine deficitarni biološki faktori. "Specijalna pedagogija" u Čehoslovačkoj i ona u Poljskoj uvažavaju, osim toga, i isključivo socijalne uvjete za nastanak teškoće u razvoju. Također i u "hajl–pedagogiji" u Mađarskoj, prema najnovijim publikacijama, mogu se zapaziti takve pozicije. U svim socijalističkim zemljama defektologija polazi od toga da su biološka stanja, pa i deficitarna biološka stanja, bitna determinanta za razvoj čovjeka, ali da odlučujuće uvjete tog razvoja treba tražiti u socijalnoj okolini. Od kvalitete socijalnih uvjeta zavisi hoće li i kako neka deficitarna biološka situacija prijeći u teškoću u razvoju ili se ona može kompenzirati.

U svim zemljama osobe s teškoćama u razvoju razvrstavaju se prema obrazovno–političkom kriteriju koji se u biti oslanja na deficitarno biološko stanje s njegovim neposrednim posljedicama i odgovara povijesno nastalom principu klasifikacije.

U navedenim zemljama prema školsko–političkom kriteriju u osnovi se razlikuju iste kategorije osoba s teškoćama u razvoju: mentalno retardirani (debili i imbecili)², osobe s oštećenjima sluha (nagluhi i gluhi), osobe s oštećenjima vida (slabovidni i slijepi), osobe s poremećajima govora, osobe s tjelesnom invalidnosti i osobe s poremećajima u ponašanju.

Odstupanja se sastoje u slijedećem:

- U Čehoslovačkoj prema školsko–političkom kriteriju kod pojedinih kategorija postoji još detaljnije razlikovanje. Tako su osobe s oštećenjima sluha podijeljene na gluhe, nagluhe i one s ostacima sluha. Isto vrijedi i za osobe s oštećenjima vida gdje se osim slijepih i slabovidnih razlikuju još i osobe s ostacima vida. Iz grupe osoba s oštećenjima govora izdvojeni su alaličari.
- U Čehoslovačkoj, Njemačkoj Demokratskoj Republici i Poljskoj ubrajaju se u populaciju osoba s teškoćama u razvoju i kronični bolesnici.
- U Poljskoj i Čehoslovačkoj, a u novije vrijeme i u Mađarskoj, u populaciji kojom se bavi defektologija ulaze i osobe s poremećajima u ponašanju kod kojih je oštećenje isključivo uvjetovano socijalnim faktorima. Naprotiv, u Sovjetskom Savezu, Njemačkoj Demokratskoj Republici od-

² Iako ovi nazivi nisu više u upotrebi u defektologiji u našoj zemlji, zadržali smo ih na onim mjestima gdje ih autor koristi u smislu klasifikacije (op. prev.).

goj i obrazovanje ove djece i omladine pripada u druge pedagoške discipline. U grupu osoba s poremećajima u ponašanju ubrajaju se samo one kod kojih postoji organsko oštećenje.

- Kategorije osoba s teškoćama u razvoju koje se u navedenim zemljama jednako imenuju, nisu uvijek istovjetne s obzirom na populaciju na koju se po tim misli.
- U najnovije vrijeme u pojedinim zemljama defektologija se također obraća i djeci koja se nalaze u graničnom području norme. To je, na primjer, slučaj s djecom s lakšim stupnjem oštećenja, kao kod jednog dijela onih s oštećenjima govora odnosno nagluhih, koji specifičnu pedagošku pomoć dobivaju u ambulantskim ustanovama a obrazuju se u redovnim školama. U Poljskoj su na temelju odredbi iz g. 1974. djeca iz granične zone uključena kao "djeca s mikrodefektima u razvoju" u domenu "specijalne pedagogije" (3) (4). Također u Čehoslovačkoj prema koncepciji iz g. 1976. u populaciju djece s teškoćama u razvoju ubraja se jedan dio graničnih slučajeva tzv. "slaboumne djece". Smatra se, naime, da je za tu djecu školovanje u "posebnoj školi" djelotvornije nego u redovnoj školi (5).

U svim navedenim socijalističkim zemljama nastale su, u uvjetima radničko–seljačke vlasti, ustanove za različite kategorije djece s teškoćama u razvoju i školski sustav kao jednakovrijedna komponenta općeg sistema obrazovanja. To nalazi svoj izraz u činjenici što se izgradnja obrazovnog sustava za djecu s teškoćama u razvoju kao i za ostalu djecu temelji na načelima

državnosti, svjetovnosti i jedinstvenosti. Na taj način socijalistička država preuzimlje na se odgovornost za obrazovanje i odgoj djece s teškoćama u razvoju. Ona određuje ciljeve i sadržaje obrazovanja i odgoja, jamči djeci s teškoćama u razvoju, kao i ostaloj djeci i omladini, pohađanje obavezne škole, snosi sve materijalne troškove i osigurava profesionalno osposobljavanje. Tradicionalno pružanje pomoći, npr. osobama s težom i teškom mentalnom retardacijom putem crkvenih institucija nastavlja se i danas poslovnom suradnjom između države i crkve.

Obrazovanje za osobe s teškoćama u razvoju u navedenim zemljama je diferenciran i stupnjevito artikuliran sustav. Ono je s jedne strane razrađeno prema dobi, a s druge strane prema vrsti oštećenja. Uz to moguća je i raščlamba institucija prema njihovoj administrativnoj podređenosti. Prema dobi djece s teškoćama u razvoju mreža ustanova strukturirana je tako da obuhvaća: – predškolske ustanove, – općeobrazovne škole i – ustanove za profesionalnu izobrazbu.

U svim zemljama djeluju također ambulantske ustanove za pružanje svrsishodne pedagoške pomoći djeci s teškoćama u razvoju. Ambulantske ustanove administrativno potpadaju dijelom pod organe narodne prosvjete (npr. u Njemačkoj Demokratskoj Republici pod "specijalno–pedagoško savjetovalište"), no, ipak pretežnim dijelom pod organe zdravstva. U svim navedenim zemljama postoje u području zdravstva i socijalne politike osim ustanova za rad s osobama s težom i teškom mentalnom retardacijom i ustanove za radno i stručno osposobljavanje osoba s drugim vrstama teškoća u razvoju (centri za rehabilitaciju i drugo).

Pravodobnom obuhvatu i odgoju djece s teškoćama u razvoju posvuda se pridaje veliko značenje. Tako su se, osobito posljednjih godina, razvili razni oblici sustavnog pedagoškoga rada u predškolskoj dobi. U Sovjetskom Savezu, Čehoslovačkoj i Njemačkoj Demokratskoj Republici bilježimo u najnovije vrijeme nastojanja da se za neke kategorije djece s teškoćama u razvoju već u jasličkoj dobi uvede svrsishodan pedagoški tretman.

Naredna tablica daje pregled škola za djecu s teškoćama u razvoju.

U Tablici 1. vidi se kako, u načelu, postoje jednake vrste škola za djecu s teškoćama u razvoju. U Čehoslovačkoj možemo zapaziti veću diferencijaciju ustanova za odgoj i obrazovanje djece s oštećenjima sluha, djece s oštećenjima vida i one s govornim poremećajima. No, razlike se ponajprije očituju u vrsti ustanova za djecu s poremećajima u ponašanju i djecu s tjelesnom invalidnosti. Glavni razlog tome je različito određenje populacije. Drukčije nego u ostalim zemljama, u Sovjetskom Savezu je pohađanje škole za djecu s teškoćama u

Tablica 1.

Škole za djecu s teškoćama u razvoju u pojedinim zemljama³

Čehoslovačka	Njemačka Demokratska Republika	Poljska	Mađarska	Sovjetski Savez
Škola za mentalno retardirane (posebna šk.) ⁴ (pomoćna šk.)	Škola za mentalno retardirane (pomoćna škola)	Škola za mentalno retardirane (specijalna škola (škola za život))	Škola za mentalno retardirane (pomoćna škola) (škola zaposla nja)	Škola za mentalno retardirane (pomoćna škola)
Škola za gluhe Škola za nagluhe Škola za djecu s ostacima sluha	Škola za gluhe Škola za nagluhe	Škola za gluhe Škola za nagluhe	Škola za gluhe Škola za nagluhe	Škola za gluhe Škola za nagluhe
Škola za slijepe Škola za slabovidne Škola za djecu s ostacima vida	Škola za slijepe Škola za slabovidne	Škola za slijepe Škola za slabovidne	Škola za slijepe Škola za slabovidne	Škola za slijepe Škola za slabovidne

³ U svim zemljama postoje osim navedenih škola za pojedine kategorije djece s teškoćama u razvoju i ustanove (škole, razredi) za djecu s višestrukim oštećenjima.

⁴ Zbog boljeg razumijevanja u zagradama su navedeni uobičajeni nazivi pojedinih škola u dotičnoj zemlji.

Čehoslovačka	Njemačka Demokratska Republika	Poljska	Mađarska	Sovjetski Savez
Škola za govorno oštećene Škola za alaličare	Škola za govorno oštećene			Škola za govorno oštećene
Škola za tjelesne invalide	Škola za tjelesne invalide (Škola za tjelesno oštećene) (VOPŠ ⁵ u ustanovama socijalne politike)	Škola za tjelesne invalide	Škola za tjelesne invalide (Opća osnovna škola za korekciju pokreta)	Škola za tjelesne invalide
Škola za kronične bolesnike Osnovna škola pri institucijama	Škola za kronične bolesnike (VOPŠ u ustanovama zdravstva)	Škola za kronične bolesnike (desetogodišnja specijalna škola za dugotrajno bolesnu djecu)		
Škola za djecu s poremećajima u ponašanju (Osnovne škole pri odgojnim zavodima)	Škola za djecu s poremećajima u ponašanju (razredi za poremećene u ponašanju pri VOPŠ) (VOPŠ pri ustanovama zdravstva)	Škola za djecu s poremećajima u ponašanju (desetogodišnja specijalna škola za društveno neprilagođenu djecu)		Škole i razredi za djecu s poremećajima u ponašanju na ispitivanju

razvoju po pravilu produženo za jednu godinu, a djece s oštećenjima sluha za dvije godine.

Sve ustanove za djecu s teškoćama u razvoju pružaju učenicima socijalistički odgoj, polazeći od specijalne zadaće prevladavanja ili ublažavanja inhibitornih psihosocijalnih implikacija bioloških nedostataka. Nastava općeobrazovnih predmeta te izvannastavni

rad služe, dakle, ostvarivanju općega cilja i specijalnih zadataka škole. Osnovu za rad čine državni nastavni planovi, koji u većini zemalja iskazuju i sadržaje za dodatno specijalno podupiranje dječjeg razvoja.

Nepodijeljeno je zastupljeno shvaćanje da u specijalne škole trebaju polaziti samo takva djeca koja pod uobičajenim uvjetima ne mogu dobro napredovati u redovnoj

⁵ VOPŠ= Viša osnovna politehnička škola

školi. Stoga u svim navedenim zemljama ima razmišljanja i nastojanja da se djeca s laganim oblicima teškoća u razvoju ostave, po mogućnosti, u redovnim ustanovama uz istodobno pružanje ambulantne pedagoške pomoći. Ta su nastojanja u pojedinim zemljama različito izražena. Misli se i na to da se djecu uključi u redovnu školu čim psihosocijalne posljedice biološkog oštećenja budu prevladane odnosno bitno smanjene.

3. OBRAZOVANJE DEFEKTOLOGA

U svim navedenim socijalističkim zemljama postoji odmjeren obrazovni sustav za djecu s teškoćama u razvoju, koji im osigurava pravo na obrazovanje. Hoće li njihov obrazovni put biti uspješan, to, između ostalog, presudno zavisi od pedagoškog umijeća nastavnika i odgajatelja. Zbog toga se obrazovanju defektologa u svim zemljama pridaje velika važnost.

Na profil defektologa postavljaju se konkretni društveni zahtjevi. On treba biti osposobljen da kod djece s teškoćama u razvoju ostvaruje socijalistički odgoj i obrazovanje, tj. da ih osposobljava za aktivno sudjelovanje u političkom, profesionalnom, kulturnom i obiteljskom životu. Ističe se da u procesu obrazovanja i odgoja opće obrazovanje odnosno specijalno obrazovanje (u smislu profesionalnog osposobljavanja) valja ostvarivati u jedinstvu s rehabilitacijskim zadacima.

U svih se pet zemalja, o kojima govorimo, od defektologa ne očekuje da samo uspješno odgaja i obrazuje djecu s teškoćama u razvoju, već i da djeluje u društvenoj okolini. Važnost koja se pridaje defektologu razabire se, među ostalim, i na osnovi

toga što se u svim zemljama njihovo obrazovanje odvija u visokoškolskim institucijama, na sveučilištima ili visokim školama.

Tradicionalno i historijski uvjetovano obrazuju se defektolozi za odgovarajuće kategorije djece s teškoćama u razvoju. Samo u Čehoslovačkoj odstupilo se u posljednjih pet godina od toga, i tamo se obrazuju svestrano profilirani "specijalni pedagozi". S iznimkom Čehoslovačke, u svim ostalim zemljama postoje vrlo ujednačeni smjerovi studija. Posvuda se obrazuju pedagozi za rad sa slušno oštećenima i pedagozi za vizualno oštećene, koji stječu pravo da obrazuju i odgajaju sve kategorije osoba s oštećenjima sluha odnosno vida u dotičnoj zemlji.

Veće razlike postoje u odnosu prema ostalim smjerovima studija. One se temelje na različitim shvaćanjima o određenju populacije, zatim o području znanosti, odnosno o tome kamo smjer pripada. U Njemačkoj Demokratskoj Republici smatra se potrebnim postojanje odvojenih studija defektologije za lako metalno retardirane ("školsko—obrazovno—sposobni oštećene inteligencije") i za defektologe za teže i teško mentalno retardirane ("školsko—obrazovno—nesposobni odgojno—sposobni oštećene inteligencije"). (Razlikuju se i dva znanstvena područja.)

Za Sovjetski Savez je pak karakteristično da se pedagozi za tjelesno invalidne osobe i one s poremećajima u ponašanju ne osposobljavaju kao pripadnici samostalnih struka. U odnosu prema tjelesnim invalidima to se može objasniti djelomice tako što se tamo smatra da specifične stručnjake za obrazovanje i odgoj te populacije (u Sovjetskom Savezu su to pretežno djeca s

cerebralnom paralizom) predstavljaju logopedi. Problemi obrazovanja i odgoja djece s poremećajima u ponašanju ("djece usporenog psihičkog razvoja") studiraju se u Sovjetskom Savezu u okviru smjera "oligofrenopedagogija". Apsolventi toga studijskoga smjera mogu se zapošljavati i u ustanovama za tu populaciju.

Logopedija se u Poljskoj ne uzima kao grana defektologije. Tamošnji logopedi obrazuju se na Sveučilištu u Lublinu. Logopedija se smatra interdisciplinarnom znanosti, koja se bavi razvitkom jezika, patologijom govora i umjetnim jezicima.

U studijskom smjeru Pedagogija osoba s poremećajima u ponašanju mogu se utvrditi razlike kojih je dominantni uzrok različito određenje populacije. Pedagozi za osobe s poremećajima u ponašanju, kakvi se obrazuju u Njemačkoj Demokratskoj Republici, rade na odgoju i obrazovanju djece s neurofiziološki uvjetovanim smetnjama ponašanja. Obrazovanje pedagoga za rad s osobama s poremećajima u ponašanju u Poljskoj je mnogo šire postavljeno. Tamo oni obrazuju i odgajaju delinkventnu omladinu u odgojnim i popravnim zavodima. Štoviše, u Poljskoj se u studijskom smjeru "Resocijalizacijska pedagogija" osposobljavaju također suci za omladinu i sudski kuratori za rad s mladim prestupnicima zatkona.

U Mađarskoj je u načelu svaki student dužan absolvirati dva studijska smjera, od kojih jedan mora biti "oligofrenopedagogija". Time se, s obzirom na veličinu zemlje, garantira raspoloživost kadrova za zapošljavanje. U Sovjetskom Savezu pak "oligofrenopedagog" dobiva u načelu i svestranu logopedsku izobrazbu, što dolazi do izražaja i u njihovu stručnom nazivu "nastavnik pomoćne škole i logoped". Takva

kombinacija uzima u obzir vezu između mišljenja i govora.

U Čehoslovačkoj se obrazuju defektolozi za pojedine kategorije djece s teškoćama u razvoju još samo u okviru izvanrednog studija. U redovnom studiju, kao dominantnom obliku obrazovanja, taj je sustav u novije vrijeme napušten. Sada se obrazuje svestrano profiliran "specijalni pedagog" za sve kategorije osoba s teškoćama u razvoju. On stječe kvalifikaciju za izvođenje nastave na nižem stupnju (od 1. do 4. razreda) osnovne škole za razne kategorije djece s teškoćama u razvoju kao i za od prvog do osmog razreda "specijalne škole" i "pomoćne škole". Dalja specijalizacija za rad s osobama s teškoćama u razvoju provodi se u okviru stručne prakse te sustava obaveznog daljeg školovanja. Tom se koncepcijom u Čehoslovačkoj želi formirati fleksibilan, mnogostrano upotrebljiv defektolog, koji će moći voditi računa i o zahtjevima budućih desetljeća. Naredne će godine pružiti prva iskustva s tim oblikom obrazovanja (6).

U vezi sa studijskim smjerovima također je zanimljivo za koje se dobne skupine osoba s teškoćama u razvoju osposobljavaju defektolozi. Zbog tradicije i drugih povijesnih razloga na prvome se mjestu u svim navedenim zemljama nalazi osposobljavanje nastavnika za djecu s teškoćama u razvoju. U Čehoslovačkoj i Njemačkoj Demokratskoj Republici osposobljavaju se, osim toga, i odgajatelji za djecu i omladinu s teškoćama u razvoju.

U Njemačkoj Demokratskoj Republici to se izvodi na svim studijskim smjerovima osim na smjeru "Pedagogija školsko—obrazovno—nesposobnih odgojno—sposobnih oštećene inteligencije". Apsolventi toga studijskog smjera dobivaju diplomu sa

stručnim nazivom "rehabilitacijski pedagog". U Čehoslovačkoj se, isto tako kao i u obrazovanju nastavnika, osposobljavaju široko profilirani odgajatelji. U ostale tri zemlje nema posebne kvalifikacije za odgajatelje, ali u raznim ustanovama za osobe s teškoćama u razvoju mogu se i za tu funkciju angažirati nastavnici. S obzirom na uočeno značenje pravovremenog odgoja za razvoj ličnosti u Njemačkoj Demokratskoj Republici već se mnogo godina obrazuju i predškolske odgajateljice za djecu s oštećenjima govora, sluha, tijela i vida. U Čehoslovačkoj se osposobljavanje za odgajateljice predškolske djece tek počinje organizirati i to putem dodatnog dvogodišnjeg studija. I ovdje se radi o široko postavljenom studiju, u kojem je težište obrazovanja na logopediji i "psihopediji" (pedagogiji mentalno retardiranih). U Sovjetskom Savezu i Mađarskoj studij se završava s kvalifikacijom nastavnika, no program studija obuhvaća i materiju o predškolskom odgoju, te to dopušta stručni rad i u predškolskim ustanovama.

Međutim, ni u jednoj zemlji, čak ni u razmjeru prema postojećim ustanovama, ne zadovoljava potpuno specifično kvalificiranje stručnih nastavnika, majstora za praktičnu nastavu za profesionalno osposobljavanje osoba s teškoćama u razvoju.

U svim navedenim zemljama defektologija se obrazuju putem visokoškolskog studija. S obzirom na organizacijske oblike, u svakoj od tih zemalja nailazimo na razlikovanje između osnovnog studija i dodatnog studija, proširenog studija, postgradualnog studija (različiti nazivi u upotrebi), pri čemu su premise u pojedinim zemljama različito postavljene. Kvalifikacija defektologa može se u svim zemljama steći i redovnim i izvanrednim studijem.

U izučavanim zemljama nastavni programi, koje potvrđuju nadležna ministarstva, obavezni su materijali za studij. Za potrebe ove komparativne studije pojedina smo nastavna područja svrstali u određene grupe predmeta. Prema tome razlikuju se:

- društveno–znanstveni predmeti (marksizam–lenjinizam),
- općeobrazovni predmeti (npr. strani jezik, biologija, itd.),
- pedagoški–psihološki predmeti (sadržaji koji se odnose na osobe bez teškoća u razvoju),
- medicinski predmeti,
- specijalni predmeti (kao pedagogija i psihologija osoba s teškoćama u razvoju, didaktika i metodika rada s osobama s teškoćama u razvoju) i
- studentska praksa (7) (8) (9) (10) (11) (12).

Društveno–znanstveni predmeti u svim navedenim zemljama studiraju se kao fundamentalni predmeti. Marksizam–lenjinizam suglasno se uzima kao metodološki i teoretska osnova znanosti, pa i defektologije. Svi nastavni programi sadrže tri sastavna dijela marksizma–lenjinizma. Uz to se iskazuju i drugi društveno–znanstveni predmeti. (Npr. u Sovjetskom Savezu i Čehoslovačkoj osnove znanstvenog ateizma, u Poljskoj marksističko–lenjinistička logika).

U zemljama u kojima postoji osnovni studij, u proces obrazovanja uključeni su i općeobrazovni predmeti u prvoj studijskoj godini.

Općepedagoške i psihološke predmete nalazimo u planovima osnovnog studija u svim navedenim zemljama. Tako se u prvim semestrima uče pedagogija, psihologija, povijest pedagogije, djelomično didaktika i drugo.

U Poljskoj se studentima pruža opsežno metodičko znanje o početnoj i predmetnoj nastavi. Studenti u Mađarskoj također se detaljno uvode u nastavni rad, osobito u nastavu na nižem stupnju. U Sovjetskom Savezu općemetodički predmeti ne studiraju se. Takvi opći sadržaji odmah se spajaju sa specijalpedagogijskim sadržajima, kao, npr., u predmetu Odgojni rad u školi za djecu s oštećenjima govora, itd. U tradicionalnom obrazovanju u Njemačkoj Demokratskoj Republici (dodatni studij) ta nastavna područja otpadaju, budući da su ih ti studenti apsolvirali već tokom osnovnog studija pedagogije.

Prilikom uspoređivanja nastavnih programa može se vidjeti da se u svim zemljama studentima daju znanja iz anatomije, fiziologije, psihopatologije i neuropsihijatrije dječje i mladenačke dobi. Dok se u Njemačkoj Demokratskoj Republici, Poljskoj, Mađarskoj i Sovjetskom Savezu studiraju dalji i specijalni medicinski predmeti (npr. oftalmologija za pedagoge za vizualno oštećene), dotle se za studente u Čehoslovačkoj, koji se osposobljavaju za široko profilirane "specijalne pedagoge", predaju najvažniji medicinski specijalni predmeti za sve kategorije osoba s teškoćama u razvoju.

Pod pojmom "specijalni predmeti" razumijevaju se sva pedagojska, psiholojska i nastavnometodička studijska područja koja se odnose na obrazovanje i odgoj osoba s teškoćama u razvoju. U svim, u ovom prikazu predstavljenim, zemljama budući defektolozi imaju mnogo specijalnih predmeta, koji ih osposobljavaju za kvalitetan konkretan rad u obrazovanju i odgoju djece s teškoćama u razvoju. U Čehoslovačkoj studenti dobivaju osnove za obrazovanje i odgoj djece i omladine svih kategorija teškoća u razvoju. Iz planova studija u Nje-

mačkoj Demokratskoj Republici i Sovjetskom Savezu može se vidjeti da se tamo studentima određenih studijskih smjerova pružaju i znanja iz drugih studijskih smjerova, ali im to ne daje kvalifikaciju za ovo područje. Zbog porasta vrlo izraženih i kompliciranih oštećenja, to valja pozdraviti. Time se podupire sposobnost studenata da umiju bolje razlikovati vrste oštećenja odnosno savjetovati roditelje kad nije sasvim sigurno o kakvoj se vrsti oštećenja radi. U svim zemljama, u kojima smo izvršili istraživanje, studenti se uvode u logopediju, premda u veoma različitom opsegu vremena.

U Čehoslovačkoj i Njemačkoj Demokratskoj Republici pridaje se značenje metodičkim osnovama za obrazovanje i odgoj djece s teškoćama u razvoju i studenti ga sami stvaralački primjenjuju u različitim nastavnim predmetima. U Sovjetskom Savezu, Poljskoj i Mađarskoj metodika se pak studira u čvršćoj povezanosti s određenim predmetom. Tu se možda reflektiraju različita shvaćanja, no posljedica je to i različitih oblika, odnosno različitih završetaka obrazovanja.

U svim navedenim zemljama u okviru studija provodi se i obilata studentska praksa. Prilikom usporedbe u oči upadaju razlike s obzirom na organizaciju, trajanje i vrstu prakse. Pretežno postoji višetjedna praksa, a također se ostvaruje kombinacija višetjednih tečajeva i pojedinačnih sati prakse (Čehoslovačka, Mađarska).

Karakteristična činjenica za internacionalno pravilo odgoja i obrazovanja osoba s teškoćama u razvoju je da u svim navedenim zemljama postoji za njih specijalni školski sistem. Istovremeno se vide i nastojanja da se djecu s lakšim oblicima teškoća u razvoju ostavi u redovnoj školi, odnosno da se rehabilitirani uključe u redovnu ško-

lu. Takva stvarnost kao i neprestano proširenje provođenja ranog odgoja traže upoznavanje svih pedagoga, kao i drugih stručnjaka, sa posebnostima djece s teškoćama u razvoju.

Kad se razmatra obrazovanje pedagoga, može se ustanoviti da se o tom aspektu najdosljednije vodi briga u Poljskoj. Od g. 1973. svi studenti pedagogije imaju na sveučilištima i pedagoškim školama obaveznih 30 predavanja i 30 seminara o problemima osoba s teškoćama u razvoju. Svi zainteresirani, posebice pedagozi koji imaju u svojim razredima djecu s teškoćama u razvoju, mogu u jednom postgradualnom tečaju steći znanja o specijalnom odgoju. U ostalim zemljama studenti pedagogije imaju uvodni kolegij u tu problematiku koji ipak po mjeri ne odgovara onome u Poljskoj. U Njemačkoj Demokratskoj Republici se u skladu s nastojanjem za rano otkrivanje i rani odgoj djece s teškoćama u razvoju, dječje se negovateljice posebno upoznavaju sa sadržajima u vezi s malim oštećenim djetetom i pedagoškim utjecajima. Pojedinačno se radi o ovim područjima:

- psihički oštećeno dijete,
- poremećaji u razvoju ponašanja,
- Pedagoško–psihološke mjere kod djeteta s poremećajem u ponašanju.

Povrh toga ide se u detalje razvojno uvjetovanih i patoloških govornih oštećenja u nastavnom području "Govorni odgoj" (14).

Budući odgajatelji predškolske djece i nastavnici razredne nastave uvode se u okviru nastave u psihologiju, zdravstveni odgoj i problematiku djece s teškoćama u razvoju. Problemi obuhvata, obrazovanja i odgoja djece s teškoćama u razvoju i njihove kompleksne rehabilitacije obrađuju se u daljoj izobrazbi pedagoga. U Njemačkoj Demokratskoj Republici ostvaruje se to u daljem obrazovanju voditeljica predškolskih ustanova, direktora općeobrazovnih politehničkih viših škola. U Čehoslovačkoj Ministarstvo rada i socijalne skrbi provodi tečajeve za pedagoge koji rade s djecom s težim stupnjevima mentalne retardacije.

Osim toga, polaznici studijskih smjerova koji dolaze u doticaj s pitanjima defektoške teorije i prakse, prije svega polaznici smjerova u području medicine i psihologije, upoznavaju se sa sadržajima oko prepoznavanja, obuhvata, dijagnosticiranja, postupaka, obrazovanja i odgoja osoba s teškoćama u razvoju. U interesu rehabilitacije osoba s teškoćama je da se različiti stručnjaci informiraju (medicinari, psiholozi, pedagozi, socijalni radnici) kako otkrivati još dalje njihove potencijale.

4. LITERATURA

1. Theiner, Ch., E. Kune, K.P. Becker: Zur Theorie und Praxis der Bildung und Erziehung Geschädigter in sozialistischen Ländern (Teorija i praksa obrazovanja i odgoja osoba s teškoćama u razvoju u socijalističkim zemljama). VEB Verlag Volk und Gesundheit, Berlin 1981).

2. Arndt, G., Lautenschläger, A. Lehnik—Habrink, M. Marzillier: Vergleichende Studie zur Ausbildung von Padagogen fur Geschadigte in ausgewählten sozialistischen Landern (DDR, UDSSR, Ungarische VR, VR Polen) (Komparativna studija o obrazovanju defektologa u odabranim socijalističkim zemljama, DR Njemačkoj, SSSR-u, Mađarskoj i Poljskoj). Diplomski rad na Sekciji za rehabilitacijsku pedagogiju i komunikacijske znanosti Humboldtovog univerziteta u Berlinu, 1980).
3. Rozporzadzenie Ministra Oswiaty i Wychowania z dnia 30 wrzesnia 1974 r. (Naredba ministra za obrazovanje i odgoj od 30. rujna 1974).
4. Wytuczne w sprawie rozwoju ksztalcenia specjalnego i pomocy dzieciom z odchyleniami i zaburzeniami rozwojowymi (Upute za razvoj specijalnog obrazovanja i pomoći za djecu s devijacijama u razvoju i razvojnim teškoćama. Ministarstvo Oswiaty i Wychowania. Varšava, 1973).
5. Ministerstvo školství České socialistické republiky (Ministerstvo školství Slovensko socialistické republiky: Další razvoj československé výchovně vzdělavací soustavy (Dalji razvoj čehoslovačkog odgojno—obrazovnoga sistema. Dílčí projekty 1976).
6. Mrkosova, E.: Uvodní informace o vychově a vzdělání mladeže vyžadující zvláštní peči v ČSSR (Uvodne informacije o obrazovanju i odgoju omladine kojoj je potrebna posebna skrb u ČSSR. Neobjavljeni rukopis 1983).
7. Ucebni plán studia učitelstva pre mladez vyzadujucu osobitni starostlivost (Nastavni plan za omladinu kojoj je potrebna posebna skrb. U: Otázky pedagogické praxe v učitel'skem vzdělání, Pedagogicka fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Prag, 1982).
8. Lehrprogramm der Studienrichtung Spezialpadagogik, Fach Surdopadagogik (Nastavni program studijskog smjera specijalna pedagogija, smjer surdopedagogije, Varšava, 1975).
9. Lehrplan der Hochschule fur Heilpadagogik (Nastavni plan Visoke škole za specijalnu pedagogiju) Budimpešta, 1973).
10. Studienprogramm der Fachrichtung Surdopädagogik (Program studija usmjerenja surdopedagogije, Moskva, 1974).
11. Lehrplan fur die Ausbildung von Lehrern fur die unteren Klassen der allgemeinbildenden polytechnischen Oberschule von 1978 (Nastavni plan za obrazovanje nastavnika nižih razreda općeobrazovne politehničke škole iz 1978).
12. Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik: Studienplan fur die Ausbildung von Diplomlehrern fur Horgeschadigte (Ministarski savjet Njemačke Demokratske Republike: Plan studija za obrazovanje diplomiranih nastavnika za slušno oštećene, Berlin 1977).
13. Spezielle Lehrprogramme fur die theoretische und praktische Ausbildung in der Fachrichtung Krippenpadagogik (Krippenerzieherin) an medizinischen Fachschulen der DDR (Specijalni nastavni programi za teorijsko i praktičko obrazovanje na smjeru Pedagogija jasličke dobi (dječje negovateljice) na medicinskim školama u Njemačkoj Demokratskoj Republici, Berlin 1978).

A COMPARATIVE STUDY OF THE POPULATION OF PERSONS WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES, SCHOOL SYSTEM AND EDUCATION OF SPECIAL EDUCATORS IN SOCIALIST COUNTRIES

Summary

In this paper population of persons with developmental disabilities, school system organized for them, and education of special educators in Czechoslovakia, Hungary, Poland, German Democratic Republic, and the Soviet Union are described. Since the system of concepts used in special education is not the same in all these countries, uniform terminology is defined first.

The main assumption of special education, which is common to all the analysed countries, is that the biological basis is an essential determinant of human development, but decisive for it are social factors. Whether or not an organic deficiency will become a developmental disability depends upon social conditions. The review of categorization of persons with developmental disabilities shows that the same categories differ in different countries. Some of these differences are explained in detail. The system of institutions for persons with developmental disabilities is also analysed, and it is concluded that, in principle, the same kinds of schools for children with developmental disabilities exist in the analysed countries. The opinion, that only those pupils who cannot progress in regular schools should attend special schools, is shared by all the countries. There are also tendencies to keep children with mild handicaps in regular schools, and to offer them supportive and consultative services of special educators outside the school, as well as to integrate children and youth who had been rehabilitated.

The education of special educators in all the countries is performed at the university level, and traditionally, special educators are mainly educated to work with a definite category of children with developmental disabilities, with the exception of Czechoslovakia.